

פסח

ליל הסדר

מבוא

וְכָל הַמְרֻבָּה לְסִפּוֹר בְּיִצְיַאת מִצְרַיִם הָרִי זֶה מְשֻׁבָּח.
(מתוך הגדה של פסח)



ביחידה זו נחזור על סיפור יציאת מצרים, כפי שהוא מסופר בליל הסדר מתוך ההגדה, וכפי שמספרים אותו המנהגים המיוחדים בליל הסדר. אנו מקווים שהלימוד הזה יעזור לתלמידים למצוא עניין ומשמעות בליל הסדר.

מטרות היחידה

- התלמידים ירכשו ידע כללי על מצוות חג הפסח ומנהגיו.
- התלמידים יחזרו על כמה מן המנהגים הייחודיים לליל הסדר ויבינו את משמעותם (ובהם מנהגים שכבר למדו בתכנית "מעגל החגים" בשנה שעברה).
- התלמידים יכירו קטעים מרכזיים מן ההגדה של פסח.

חלקי היחידה

- פתיחה – משחק רביעיות ומאכלי קערת הפסח
- חלק א' – אורח מיוחד, דברי המבוא ותחילת הסדר
- חלק ב' – תחילת "מגיד": האפיקומן ו"הא לחמא עניא"
- חלק ג' – המשך "מגיד": "מה נשתנה"
- חלק ד' – המשך "מגיד": ארבעת הבנים
- חלק ה' – המשך "מגיד": סיפור יציאת מצרים – "עבדים היינו" ועשר המכות
- סיום – פעילות אישית וכיתתית לחג



פתיחה: משחק רביעיות וקערת הפסח

הסבר למשחק והוראות להכנתו ראו בקובץ "על משחק הרביעיות" [שבאתר תל"י](#).

קלפים לדוגמה:

<p>פסח החג שלי</p> <p>אני אוהב שקונים לי בגדים חדשים לכבוד החג.</p>	<p>פסח סיפור החג</p> <p>לפני הרבה שנים היו בני ישראל עבדים במצרים. משה נשלח להוציא אותם ממצרים. רק לאחר שאלוהים הכה את המצרים בעשר מכות, הסכים פרעה לשחרר את בני ישראל מעבדות לחירות.</p>	<p>פסח מצוות החג ומנהגיו</p> <p>עורכים סדר ומספרים את סיפור יציאת מצרים</p> <p>אוכלים מצות לא אוכלים חמץ</p> <p>על שולחן הסדר מניחים קערה ובה מאכלים המזכירים את סיפור יציאת מצרים</p>	<p>פסח תאריך החג ושמותיו</p> <p>ט"ו בניסן עד כ"א ניסן</p> <p>חג החירות חג האביב חג המצות וחג הפסח (כמובן)</p>
--	--	---	--

משימה 2: התלמידים יעזרו בפתקים שקראו בעמ' 74 כדי למלא את המשימה.

- על התלמידים לכתוב בשחור: חרוסת, מרור (ומים מלוחים). נ"ב: חזרת היא צמח בעל שורש חריף (או ממרח העשוי ממנו) שאוכלים בתור מרור במשפחות אשכנזיות. המשותף למאכלים האלה הוא שהם מזכירים את **השעבוד במצרים**.
- על התלמידים לכתוב בירוק: זרוע ומצה. המשותף להן הוא שהן מזכירות את **היציאה ממצרים**.
- בשלב זה צפוי שהתלמידים יעירו שהמצה (בהיותה לחם דל, דק ושביר) מזכירה גם את העבדות במצרים ולא רק את היציאה ממצרים – ואם לא, רצוי להסב את תשומת לבם לכך. המצה מסמלת בעת ובעונה אחת את העבדות ואת השחרור ממנה (ולכן אפשר להוסיף את המצה לרשימת המאכלים הכתובה בשחור).

חלק א: אורח מיוחד – דברי המבוא ותחילת הסדר

1 דברי איתמר – עמ' 76 בספר לתלמידים



איתמר הוא ילד עברי דמיוני שחי בזמן יציאת מצרים. איתמר משווה את זיכרונותיו מיציאת מצרים למנהגים הנהוגים בליל הסדר שעורכים בני העם היהודי בימינו. בקטע הראשון מדברי איתמר חשוב להדגיש את הנקודות האלה:

איתמר תוהה מדוע בני העם היהודי מוצאים לנכון להיזכר בסיפור ישן כל כך מעברם.

נפנה את השאלה לתלמידים, ובשלב זה נסתפק בתשובות פשוטות (אך נכונות וחשובות):

(א) בני העם היהודי הם צאצאיהם של בני ישראל וסיפור יציאת מצרים שייך לתולדות עמם.

(ב) יציאת מצרים הייתה אירוע חשוב ביותר בתולדותיהם.

לשאלה זו נחזור בסוף היחידה, ואנו מקווים שאז יוכלו התלמידים להשיב תשובות נוספות ועמוקות יותר לשאלה הזאת.

אפשר לבקש מהתלמידים למצוא את המנהגים הקשורים באלוהי הנביא המוזכרים בדברי איתמר. על פי המסורת, אליהו הנביא מתארח בכל בית יהודי בליל הסדר וצופה במשתתפים המספרים ביציאת מצרים. כדי להזמין את אליהו לסדר, נוהגים למזוג לו כוס יין, ובבתים רבים גם משאירים בעבורו כיסא ריק ליד השולחן.

2 שלבי הסדר, עמ' 77

בסדר פסח (כפי שהמילה "סדר" רומזת) ארבעה-עשר שלבים, והם מכונים "סימני הסדר". הסימנים הם: קִדְשׁ, וְרַחֵץ, כֶּרֶס, יַחַץ, מְגִיד, רַחֵץ, מוֹצֵיא מִצֵּה, מְרוֹר, כּוֹרֵךְ שְׁלֶחֶן עוֹרֵךְ, צִפּוּן, בְּרָךְ, הִלֵּל, נְרַצָּה.

שירת סימני הסדר

- שירת "רשימת" הסימנים מאפשרת לזכור אילו פעולות יש לעשות בליל הסדר ומהו סדרן. זכירת הסימנים בעל-פה בעזרת שירה סייעה ליהודים לערוך את הסדר בזמנים שבהם ההגדות היו יקרות מאוד (משום שנכתבו ביד) ולא בכל בית הייתה הגדה של פסח, וכן בתקופות שבהן היה מסוכן להחזיק ספרים יהודיים בבית, כמו בתקופת השואה.
 - גם בימינו רבים נוהגים לשיר את הרשימה כולה בתחילת הסדר, לפני "קדש", וגם בהמשך הסדר, לפני כל שלב ושלב, לשיר את השלבים שכבר עברו ואת שם השלב החדש שאליו מגיעים, וכך "להודיע" עליו (למשל, לפני "כרפס", ישירו "קדש ורחץ, כרפס").
 - שירת הרשימה השלמה של "סימני הסדר" בכיתה.
 - אפשר לשיר את סימני הסדר בניגונים מסורתיים רבים. כמו כן, אפשר לשיר את הרשימה על פי כל אחד מהניגונים של "אדון עולם" ואפילו לפי לחנו של השיר "יש לנו תיש"!
- רצוי לבחור ניגון אחד ולשיר את הרשימה עם הכיתה כמה פעמים – תחילה תעמוד הרשימה הכתובה מול עיני התלמידים, ואחר כך ישתדלו התלמידים לשיר אותה בעל-פה.

נ"ב בשלב זה לא כדאי לפרש את משמעותם של כל סימני הסדר. הדבר ייעשה בסוף היחידה.

משימה 3 מאפשרת לתלמידים לעמוד על המשותף לתחילת הסדר ולתחילתה של כל סעודת חג אחרת וגם על ההבדלים ביניהן. אפשר לציין שבשלב "רחץ" אין מברכים "על נטילת ידיים" (ברכה שמברכים בכל סעודה לפני אכילת לחם). בליל הסדר מברכים על נטילת ידיים רק בשלב "רחצה", ובו נוטלים ידיים לפני אכילת המצה (היא ה"לחם" של הסדר).



3 הכרפס

דברי איתמר

- בעקבות קריאתם של דברי איתמר, רצוי להדגיש את הנקודות האלה:
- טובלים את הכרפס במי מלח. המים המלוחים מזכירים את הדמעות שהזילו בני ישראל במצרים בגלל הסבל שסבלו שם. להבדיל ממצה וממרור, בני ישראל לא אכלו כרפס בעת יציאתם ממצרים. להבדיל ממצה וממרור, התורה אינה מספרת שבני ישראל אכלו כרפס בעת יציאתם ממצרים, ומשערים שאכילת הכרפס בליל הסדר נקבעה בתקופה שבה חובר עיקר ההגדה של פסח (ככל הנראה בתקופת בית שני).

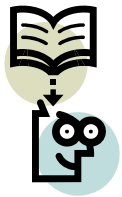
הסמליות הכפולה של הכרפס

- **משימה 4.** במילה "כרפס" נמצאות גם אותיות המילה "פרך", ומכאן אפשר ללמוד שהכרפס מזכיר את **עבודת הפרך** שעבדו בני ישראל במצרים.
- **משימה 5.** הכרפס הוא בדרך כלל ירק ירוק הצומח באביב (סלרי, פטרוזיליה וכדומה), ולכן הוא מזכיר שבני ישראל יצאו ממצרים "בחודש האביב" (הוא חודש ניסן). אם כך, הכרפס מסמל את **היציאה ממצרים**, בפרט, ואת השחרור ואת הגאולה, בכלל.

חלק ב: החבאת האפיקומן ותחילת "מגיד" – "הא לחמא עניא"

1 דברי איתמר – מחביאים את האפיקומן (עמ' 78)

- ציינו שאת האפיקומן מחביאים בשלב "יחץ".
- הזמינו את התלמידים "להסביר" לאיתמר מה הוא רואה. לדוגמה, שהספרים בעלי הדפים הלבנים שעל השולחן הם, כמובן, הגדות של פסח. כדאי לעודד את התלמידים לספק לאיתמר כמה שיותר מידע כדי "שיבין" טוב יותר.
- הדבר האחרון שאוכלים בליל הסדר הוא האפיקומן ("אפיקומן" ביוונית – קינוח).



(למורה בלבד)

לשאלתו של הבר החכם מארבעת הבנים שבהגדה משיבים: "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", כלומר, אין מוסיפים לאכול דבר לאחר אכילת האפיקומן (האפיקומן מסמל את קורבן הפסח שהצטוו בני ישראל להקריב לפני יציאתם ממצרים).

- בעקבות דברי התוכי בבלון הדיבור (עמ' 78), אפשר לשוחח על מנהגי האפיקומן במשפחות התלמידים.

משימה 6 – משימה לשונית

2 דברי איתמר – המילה "מגיד" (עמ' 79)

- רצוי לקשר בין המילים "להגיד", "הגדה" ו"מגיד" הנגזרות מאותו שורש (נג"ד). עוד חשוב לשאול: על פי שמו, מה יתרחש בשלב הזה בסדר? (בשלב זה מספרים – "מגידים" – את סיפור יציאת מצרים), מדוע הספר שממנו קוראים את סיפור יציאת מצרים בליל הסדר נקרא "הגדה"?

3 "הא לחמא עניא" (עמ' 79)

- כדאי לקרוא את הקטע **בארמית** כדי שהתלמידים ישמעו איך נשמעת השפה. לפני שנפנה את התלמידים לתרגום לעברית של "הא לחמא עניא", אפשר לשאול את התלמידים אם שמעו בקטע מילים המוכרות להם.

משימה 7

"לחם עוני" הוא כינוי למצה – לחם דל, דק, יבש ובלא נפח, לחם המזכיר את העבדות במצרים ואת הסבל שהיה כרוך בה.

משימה 8

"הא לחמא עניא" הוא הזמנה לנזקקים שאין ביכולתם לערוך את סעודת חג הפסח בעצמם להצטרף אלינו. אפשר לשאול את התלמידים מיהם "הנזקקים" האלה, לדעתם? (עניים, אך גם אנשים בודדים הזקוקים לחברה). קטע זה הוא הקטע היחיד בהגדה של פסח שאינו כתוב בעברית אלא בשפה שהיהודים דיברו בה בתקופה שבה נכתבה ההגדה – בארמית. ההזמנה נכתבה בארמית כדי שהכול יבינו אותה!

אפשר לשאול את התלמידים מדוע, לדעתם, קטע זה הוא הקטע הראשון ב"מגיד". במילים פשוטות אפשר לומר שהשמחה על יציאת מצרים היא שמחת העם היהודי כולו, וכאן מובעת דאגה שלא יוותר איש שלא ישתתף בה.

מה נשתנה הלילה הזה
מכל הלילות? מכל הלילות?
וובניקוד??

חלק ג: המשך "מגיד" – "מה נשתנה"

משימות 9 ו-10 (עמ' 80) הן שאלות חזרה בנושא הקושיות

שנלמד בחוברת "מעגל החגים".

אנו מניחים שהילדים יודעים בעל-פה את "מה נשתנה", ובכל זאת רצוי לבדוק שהתלמידים זוכרים איזה מנהג מוזכר בכל אחת מארבע הקושיות:

- **הלילה הזה, כולו מצה:** כפי הזכרנו קודם, אכילת מצה בפסח מסמלת גם את העבדות (המצה היא לחם עוני) וגם את החירות (המצה היא הלחם שאכלו בני ישראל בליל מכת הבכורות, לקראת יציאתם ממצרים, וכן הלחם הראשון שאכלו במדבר, בהיותם בני חורין).

- **הלילה הזה, כולו מרור:** מרור מסמל את מרירות חייהם של אבותינו ואימותנו במצרים.

- **הלילה הזה [אנו מטבילין] שתי פעמים:** בפסח טובלים את הכרפס במי מלח, כפי שהיו האזרחים החופשיים ביוון וברומא טובלים ירקות במי מלח כדי "לפתוח את התיאבון" לפני הארוחה העשירה שעמדו לאכול. על כן טבילת הכרפס היא סמל להיותנו בני חורין.

- **הלילה הזה, כולנו מסובין:** האזרחים החופשיים ביוון וברומא נהגו גם לשבת "מסובין", כלומר לשבת על ספות ולהישען על כריות, בעת שנהנו מהארוחה הדשנה. ואם כך, גם ההסיבה נחשבת מנהג המסמל את מעמד בני החורין.

חלק ד: המשך "מגיד" – ארבעת הבנים

1 דברי איתמר – ארבעת הבנים (עמ' 81)

השאלות

לאחר השאלה הכללית – "מה נשתנה?" – מובאות שאלותיהם של הבנים. כל אחד מהבנים שואל שאלה אחרת משום שכל אחד מהם שונה מהאחרים ולכל אחד נקודת מבט אחרת. מכיוון ששאלות הבנים מורכבות למדי, לא נעסוק בהן השנה.



מי הם ארבעת הבנים?

השנה נסתפק בתיאור תמציתי של ארבעת הבנים ונציין כי:

- הבן החכם שואל שאלה הנובעת מרצון כן להבין את הדברים לעומקם. החכם אינו מי שכבר יודע הכול, אלא מי שרוצה לדעת יותר ושואל שאלות (חכמות).
- אפשר להסביר לתלמידים שגם הם שואלים שאלות מורכבות יותר מילדים צעירים מהם (כמו ילדי גן או תלמידי כיתה א').

חכם

- המסורת ראתה בשאלת הבן הרשע שאלה המזלזלת במה שאחרים עושים. על פי ההגדה, הרשע הוא מי שאינו מרגיש חלק מהעם ומחוויותיו. הבן הרשע אינו מנסה להבין את המנהגים ואת משמעותם, אלא מזלזל בהם ובעושיהם ורואה בעיסוק בהם בזבוז זמן. בימינו יש הרואים בבן זה לא "רשע", כי אם אדם מנותק מתרבותו וממסורתו.
- שלב זה הוא הזדמנות טובה לשוחח על שאלות בכלל: מהן שאלות כנות וטובות, ומהן שאלות מזיקות ומזלזלות? לפי המסורת, הרשע אינו "ילד רע" במהותו, אלא ילד שאינו מכבד את זולתו ואת המסורת של עמו. מובן שהתנהגות זו יכולה להשתנות, ולכן יש מקום "לחנך" אותו.

רשע

- דיברנו על השאלות החכמות של הבן החכם, ועתה מסופר על בן השואל שאלות פשוטות וביסיונות. גם לשאלות האלה יש חשיבות. פתגם סיני אומר: "מי שואל שאלה תמה – יראה תם בפעם אחת בחייו, מי שאינו שואל שאלה תמה – יישאר תם כל ימי חייו".

תם

- מיהו "הבן שאינו יודע לשאול"? אולי מדובר בילד צעיר מאוד? יש גם המעירים שלפעמים דברים נראים לנו מסובכים כל כך או זרים כל כך, עד שאיננו יודעים אפילו איך לנסח את השאלה! ייתכן שהבן "שאינו יודע לשאול" מייצג אדם באחד מהמצבים האלה.

שאינו
יודע
לשאול

2 אני – כל ארבעת הבנים

בסוף דבריו איתמר טוען שכל ארבעת הבנים נמצאים, למעשה, בכל אחד מאתנו. כל אחד מאתנו מתנהג לפעמים כחכם ולפעמים כרשע, לפעמים הוא תם, ולפעמים אינו יודע לשאול, על פי "המצב" או לפי מצב רוחו.

השאלות בבועות המחשבה מפנות את התלמידים לבדוק את עצמם מול דבריו של איתמר.

ארבעת הבנים, איור של האמן דן ריזינגר

- הזמינו את התלמידים לתאר את היצירה, ובמיוחד, לתאר כיצד ביטא האמן את הרעיון שכל אחד מאתנו "מכיל" את כל ארבעת הבנים, או ליתר דיוק, שבכל אחד מאתנו יש חכמה, תמימות ופשטות, וגם, לפעמים, נטייה להזיק ולהתנתק מהסובבים אותנו, ותחושה שהדברים מורכבים ומסובכים כל כך שקשה אפילו לשאול עליהם שאלות.

- לאחר מכן, הפנו את התלמידים למשימה 11.

חלק ה: המשך "מגיד" – סיפור יציאת מצריים, "עבדים היינו" ו"עשר המכות"

1 דברי איתמר ומשימה 12

על פי תכנית הלימודים של משרד החינוך, למדו התלמידים השנה את סיפור יציאת מצרים בשיעורי תנ"ך, ולכן לא נחזור עליו לפרטיו כאן. ואולם, משום שסיפור זה הוא לבו של ליל הסדר ועיקרה של ההגדה, נחזור עליו בקצרה בעזרת **משימה 12** בעמ' 82.

2 "רבי יהודה היה נותן בהם סימנים" ודברי התוכי

בהגדה כתוב ש רבי יהודה נתן בידינו כלי נוח לזכור את עשר המכות על פי סדרן. בעזרת התוכי נלמד "להשתמש" בכלי הזה.

דצ"ך – דם, צפרדע, כינים

עד"ש – ערוב, דבר, שחין

באח"ב – ברד, ארבה, חושך, בכורות

3 דברי איתמר (עמ' 82)

בעקבות הקריאה אפשר לשאול את התלמידים אילו שלבים בסדר "פספס" איתמר משום שנרדם. כדי להקל על התלמידים לענות לשאלה זו, רצוי להפנות אותם לרשימת סימני הסדר (עמ' 77 בספר), לשיר אותה שוב ולהבהיר כל שלב. (איתמר עוד היה ער בשלב ה"מגיד", אך החמיץ את השלבים שאחריו, מ"רחצה" ועד "נרצה").

1. **קדש:** קידוש על היין

2. **רחץ:** נטילת ידיים (רחיצת ידיים)

3. **כרפס:** אכילת כרפס

4. **יחץ:** שבירת המצות, אמירת "הא לחמא עניא" והחבאת האפיקומן

5. **מגיד:** סיפור יציאת מצרים (באריכות ובקיצור) ושירת שירים, כגון "דיינו"

6. **רחצה:** נטילת ידיים (רחיצה) לפני אכילת המצה

7. **מוציא מצה:** אמירת ברכת "המוציא" הנאמרת לפני אכילת לחם (כאן המצה) ואכילת המצה

8. **מרור:** אכילת מרור

9. **כורך:** אכילת מצה ומרור כרוכים יחד, כמו כריך

10. **שולחן עורד:** סעודה חגיגית

11. **צפון:** החזרת האפיקומן ואכילתו

12. **ברך:** ברכת המזון, אמירת שבחים ודברי תודה ושירת שירים ופיוטים, כמו "אחד מי יודע"

13. **הלל:** אמירת דברי הודיה

14. **נרצה:** סיום הסדר בשירת "לשנה הבאה בירושלים"

דברי איתמר מסתיימים בשאלה עקרונית: מדוע חשוב לנו בימינו לזכור את יציאת מצרים?

• **תשובה אחת** לשאלה זו היא שסיפור זה מלמד אותנו שגם כאשר אנו נמצאים בצרה, יש תקווה שהדברים ישתפרו. רצוי להדגים את הרעיון המופשט הזה, למשל – לחברה שלנו,

לחברה ישראלית, יש הרבה אתגרים: אויבים מבחוץ, בעיות חברתיות וכלכליות מבפנים ועוד, ובכל זאת אנו מקווים שיבוא יום וצרות אלה יסתיימו, כפי שהסתיים שעבוד מצרים. כמו כן, יש מקום לקוות שהבעיות הפרטיות של כל אחד ואחת מאתנו יבואו על פתרון.

• **תשובה אחרת**, וחשובה לא פחות, לשאלתו של איתמר היא שאנו, צאצאיהם של מי שלמדו על בשרם עד כמה מרים יכולים להיות חיי הגר וכמה קשים הם חיי העבד, מחויבים לדאוג לכך שכל אדם יהיה בן חורין. משום כך התורה מצווה עלינו פעמים רבות לזכור את תקופת היותנו במצרים, למשל, בפסוק: "וְגַר לֹא תִלְחָץ... כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שמות, פרק כ"ג פסוק ט').

למסר זה יש חשיבות יתרה במדינת ישראל – במדינת ישראל העצמאית והדמוקרטית אנחנו אחראים לדאוג לחירותם ולזכויותיהם הבסיסיות של כל בני האדם החיים בה.

סיום – פעילות אישית וכיתתית לחג

כדאי להסביר לתלמידים מהו ניקיון לפסח, ובמסגרת הזאת, להציע להם לנקות את תיקי בית הספר שלהם מפירורי חמץ לקראת החג.

אפשר לציין שרבים רואים בבוא האביב הזדמנות לנקות את הבית ניקוי יסודי ולחדש את מראהו, אך כפי שלמדנו, במסורת היהודית יש לניקיון זה גם סיבות היסטוריות ודתיות (סיפור יציאת מצרים). לאחר דברי ההסבר אלו, אפשר לארגן ניקיון יסודי של הכיתה לכבוד החג.

